

В. Ф. ГОРЯЧУК

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ТА МЕТОДИ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТНОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНІВ

Здійснено аналіз існуючих підходів і методів оцінки конкурентно-спроможності регіонів, визначено їх недоліки та переваги, проведено порівняльний аналіз результатів розрахунку конкурентноспроможності регіонів України на основі факторного та результатного підходів. Запропоновано як інтегральний показник конкурентноспроможності регіонів використовувати валовий регіональний продукт на душу населення.

Ключові слова: конкурентноспроможність, регіон, експертні оцінки, валовий регіональний продукт, інтегральний показник.

The analysis of existing approaches and methods evaluation the competitiveness of regions is made, defined by their weaknesses and strengths, comparative analysis of the results of calculation of competitiveness of Ukrainian regions on the basis of factor and effective approaches is made, as an integral index of competitiveness of regions is proposed to use gross regional product per capita.

Key words: competitiveness, the region, expert assessments, the gross regional product, the integral index.

Питання конкурентноспроможності регіону сьогодні вкрай актуальне, оскільки в сучасних умовах саме вона стає вирішальним фактором розвитку економіки та однією з основних цілей стратегії розвитку регіону. Однак багато проблем визначення та оцінки конкурентноспроможності регіону залишаються невирішеними. Поки немає загальновизнаного показника конкурентноспроможності, що відображає її рівень і дозволяє порівнювати різні регіони, що викликано відсутністю єдиної методології оцінки конкурентноспроможності.

Більшість існуючих методів оцінки конкурентноспроможності регіонів побудовано на визначенні факторів конкурентноспроможності та розрахунку інтегрального показника. Але цей підхід має низку суттєвих недоліків, пов'язаних з великою кількістю показників, використанням експертних оцінок і зрештою інтегральні показники конкурентноспроможності регіону, в основному, характеризують потенційні можливості регіону конкурувати з іншими регіонами, і в меншому ступені відображають прояви реальної конкурентноспроможності регіону [2; 8]. Результатні методи оцінки конкурентноспроможності регіонів, які здебільшого відображають сутність конкурентноспроможності, поки ще не набули широкого визнання [1; 2; 7; 10; 11].

Метою роботи є аналіз існуючих підходів та методів оцінки конкурентноспроможності регіонів, визначення їх недоліків і переваг та з'ясування підходу, який є найбільш оптимальним для оцінки конкурентноспроможності регіонів України.

Розглядаючи існуючі концептуальні підходи до оцінки конкурентно-спроможності регіонів, можна виділити факторний і результатний. У першому випадку оцінка конкурентноспроможності регіонів і країн здійснюється на основі факторів конкурентноспроможності, наприклад обсяг інвестицій, вартість основного капіталу, рівень освіти і кваліфікації населення, стан інституціонального середовища, наявність природних ресурсів, географічне положення і тощо.

У другому випадку конкурентноспроможність регіону визначається на основі результативності його діяльності, у частині виконання своїх функцій (призначення, місія), які визначаються інтересами населення, ділового співтовариства (бізнесу), держави (органів управління).

Факторний підхід набув досить широкого застосування не тільки при оцінці конкурентноспроможності регіонів. Автори, які його використовують, вважають, що один або кілька економічних і соціальних показників мікро- або макrorівня не можуть повністю відображати конкурентноспроможність регіонів, а також забезпечити їхнє зіставлення. Для всебічної оцінки конкурентноспроможності регіонів вони пропонують використовувати інтегральний показник.

У 2009 р. Фонд "Ефективне Управління" в партнерстві зі Світовим Економічним Форумом (СЕФ) підготував Звіт про конкурентноспроможність України, в якому представлено оцінку конкурентноспроможності 14 регіонів України, що перебувають у різних географічних зонах і мають різну структуру економіки. При цьому було використано методологію СЕФ [4, с.11], згідно з якою розраховується індекс глобальної конкурентноспроможності (ІГК). В основу ІГК покладено 12 складових конкурентноспроможності: державні, суспільні та приватні установи, інфраструктура, макроекономічна стабільність, охорона здоров'я та початкова освіта, вища освіта та професійна підготовка, ефективність ринку товарів і послуг, ефективність ринку праці, розвиненість фінансового ринку, оснащеність новими технологіями (технологічна готовність), розмір ринку, рівень розвитку бізнесу, інновації. Усі 12 складових важливі для всіх країн, але важливість кожної з них залежить від стадії розвитку економіки країни, яка визначається рівнем ВВП на душу населення, з огляду на ринкові курси валют.

Зі 110 індикаторів, на підставі яких розраховується ІГК, приблизно одна третина – це статистичні дані, які надають кількісну інформацію: валовий внутрішній продукт, вартість мобільних дзвінків, кількість комп'ютерів на душу населення тощо. Останні дві третини індикаторів – це дані, отримані в результаті опитування керівників бізнесу, що проводиться щорічно згідно з методологією СЕФ. Але, як показує практика, експертні оцінки значною мірою є суб'єктивними і звичайно згладжують реальний розкид регіональних характеристик, експерти не завжди дають достовірні відповіді, які точно відображають ситуацію [8].

Велика кількість показників ускладнює прийняття рішень і висновків про конкурентноспроможність регіону. Визначення інтегрованого показника конкурентноспроможності регіону проблематичне, оскільки, як правило, порівнювані характеристики неоднорідні і незрівнянні за фізичними характеристиками. Крім того, за своєю конструкцією інтегральний індекс конкурентноспроможності регіону, в основному, характеризує потенційні можливості регіону конкурувати з іншими регіонами і в меншому ступені відображає прояви реальної конкурентноспроможності регіону [2].

Розглянуті недоліки підвищують привабливість моделей регіональної конкурентноспроможності, заснованих на використанні обмеженої кількості статистичних показників. У зв'язку з цим розглянемо низку моделей регіональної конкурентноспроможності, які використовують невелику кількість показників, які є головним, з точки зору впливу на конкурентноспроможність регіону.

Модель Британського інституту конкурентноспроможності застосовується для оцінки конкурентноспроможності дванадцяти регіонів Великобританії. У моделі використовується всього шість статистичних індикаторів. При цьому автори моделі врахували ієрархію факторів, відокремивши “причини” і “результати” конкурентноспроможності. Регіональна конкурентноспроможність розглядається як сукупний результат економічного регіонального процесу, що має групу факторів на “вході”, економічний результат і групу факторів на “виході”. До “вхідних” параметрів віднесено ті фактори, які є необхідною передумовою для формування регіональної конкурентноспроможності [8]. До них відносяться:

- “ділова щільність”, що є показником стійкого економічного зростання через генерацію нових підприємств і нових фірм і виражається кількістю фірм на душу населення;
- розвиток “економіки, заснованої на знаннях”, що представлений часткою підприємств галузей “економіки, заснованої на знаннях”, у регіональній економіці;
- економічна активність як показник якості людського капіталу, доступного в регіоні.

Ці фактори впливають на “вихід” регіону, що полягає у високій продуктивності та зростання валового регіонального продукту (ВРП) на душу населення. Нарешті, взаємодія цих факторів реалізується в характеристиках “результату”: рівень середнього доходу населення та рівень безробіття. Таким чином, у моделі враховуються шість статистичних показників, які формують три логічних рівні. Для агрегування даних використовується адитивна модель із рівними ваговими коефіцієнтами.

Модель конкурентноспроможності регіональної конкурентноспроможності Воронежського державного університету заснована на методиці СЕФ. Під час її розробки аналітичні інструменти та статистичні показники були адаптовані до російських регіональних особливостей [8]. Розрахунок інтегрального показника регіональної конкурентноспроможності здійснюється на основі 35 статистичних показників, з яких 15 відносяться до групи “Базові фактори”, 11 – до групи “Фактори ефективності”, і 9 – до групи “Інноваційний розвиток”. При агрегуванні показників в узагальнюючі показники більше високого рівня використовувалася рівноважна модель, тобто фактори одержували рівні вагові коефіцієнти. І лише при формуванні інтегрального показника регіональної конкурентноспроможності використовувалися вагові коефіцієнти, що залежать від стадії розвитку регіональної економіки.

Російськими вченими (Рада з вивчення продуктивних сил) запропонована ще одна модель регіональної конкурентноспроможності. Методика оцінки конкурентноспроможності економіки регіону побудована на агрегуванні з рівними ваговими коефіцієнтами статичних показників (рівень ВРП, загальний обсяг експорту, індекс розвитку людського капіталу, обсяг приватних інвестицій, сальдо прибутків та збитків організацій) і динамічних показників (індекс динаміки ділової активності, темп зростання коштовних вкладів населення, зміна частки прибуткових організацій, приріст кількості організацій і підприємств, індекс динаміки податкових та інших надходжень) [6].

В. Андреев пропонує оцінювати конкурентноспроможність регіону на основі зважених рангів двох груп показників: рівня життя (купівельна спроможність населення, коефіцієнт концентрації доходів, рівень безробіття) та інвестиційної привабливості (інвестиційний потенціал, інвестиційний ризик, обсяг реальних інвестицій, питома вага збиткових підприємств у регіоні) [3].

На думку Л. Ушвицького, оцінка конкурентноспроможності регіону повинна базуватися на трьох основних складових: рівень життя населення, ефективність функціонування господарського механізму регіону, інвестиційна привабливість [9]. Інтегральний коефіцієнт конкурентноспроможності (K_{cn}) пропонується розраховувати за формулою середньої геометричної:

$$Kcn = (Ker \times Krж \times Kін)^{1/3} \quad (1)$$

де Ker , $Kрж$, $Kін$ – відповідно зведені коефіцієнти, які узагальнюють усі показники ефективності використання ресурсів, життєвого рівня населення, інвестиційної привабливості регіону.

В ЄС для порівняння регіонів і визначення їхнього рівня розвитку та конкурентноспроможності використовуються така система основних показників [8, с. 34]:

- економіка (ВРП на душу населення, зайнятість по галузях, кількість заявок на європейський патент на 1 млн осіб);
- ринок праці (рівень безробіття, застійне безробіття, рівень зайнятості населення у віці 15 – 64 років);
- демографія (чисельність населення, щільність населення на один квадратний метр, відсоток населення у віці до 15 років, 15 – 64 і більше 65 років);
- освіта (освітній рівень осіб у віці 25 – 59 років).

Необхідно відзначити, що оскільки модель регіональної конкурентноспроможності завжди формується дослідниками, то визначення сукупності факторів і параметрів, за якими можна оцінити конкурентноспроможність регіону, завжди несе в собі елементи суб'єктивізму та спрощення. Отримані за їх допомогою результати не є бездоганними, оскільки вибір показників, що розкривають специфіку розвитку регіону, містить значну частку суб'єктивності.

Результатний підхід до оцінки конкурентноспроможності регіонів не набув такого розповсюдження як факторний підхід, але, на наш погляд, це невиправдано. Як зазначає Л. Вардомський, за своєю конструкцією інтегральні показники конкурентноспроможності регіонів в основному характеризують потенційні можливості регіону конкурувати з іншими регіонами і в меншому ступені відображають прояви реальної конкурентноспроможності регіону. Одним з показників реальної конкурентноспроможності є обсяг ВВП на душу населення [2]. Д. Сепик підкреслює, що конкурентноспроможність визначається результатами (рівнем життя/доходами), а не факторами, які впливають на неї [7, с. 9]. М. Портер вважає, що єдина розумна концепція конкурентноспроможності – це продуктивність [5, с. 212]. Виходячи з цього, Л. Шеховцева вважає, що в основу оцінки конкурентноспроможності регіону можна покласти продуктивність використання регіональних ресурсів, і в першу чергу, робочої сили та капіталу, яка в узагальненому вигляді вимірюється обсягом ВРП на душу населення [11]. У регіонах з більш високим рівнем ВРП на душу населення громадяни, як правило, мають більш високий рівень доходу, а інвестори більш високий рівень прибутковості від інвестицій.

Д. Сепик вказує, що традиційною мірою конкурентноспроможності й рівня життя в ЄС є ВВП на душу населення [7, с. 32], який можна розбити на дві компоненти: рівень зайнятості (відсоток зайнятого працездатного населення) і продуктивність (ВВП на один зайнятого працівника). Він також вважає, що крім продуктивності на душу населення повинні бути враховані як індикатори конкурентноспроможності стан соціальної сфери, охорони здоров'я, охорони навколишнього середовища і тощо.

Ю. Брунецкене зі співавторами розглядають валовий регіональний продукт на душу населення як інтегральний показник конкурентноспроможності регіону. Вони вважають конкурентноспроможним той регіон, який відрізняється високими доходами, продуктивністю та зайнятістю [1]. При оцінці конкурентноспроможності регіонів вони спираються на таку формулу, наведену у звіті Європейської комісії:

$$ВРП / Н = ВРП / ЗН \times ЗН / ЕАН \times ЕАН / Н \quad (2)$$

де $ВРП$ – валовий регіональний продукт, $Н$ – чисельність населення, $ЗН$ – зайняте населення, $ЕАН$ – економічно активне населення.

Цікавим є підхід, заснований на використанні, співвідношенні заробітної плати та продуктивності праці [10]. Даний показник досить часто зустрічається в міжнародній статистиці як універсальний показник конкурентноспроможності. Це обумовлено тим, що величина продуктивності праці відображає ефективність виробництва, а величина заробітної плати є однією з характеристик рівня життя населення. Зниження рівня питомої ваги оплати праці в регіоні відображає зростання її конкурентноспроможності, що може досягатися як за рахунок підвищення продуктивності праці, так і за рахунок зниження оплати праці при сформованому рівні виробництва. Очевидно, що зростання продуктивності говорить про ефективний, прогресивний шлях розвитку регіону, тоді як зменшення розміру заробітної плати свідчить про зниження рівня життя населення, що негативно відображається на подальшому розвитку економіки.

Суттєвий інтерес представляє порівняння результатів розрахунку конкурентноспроможності регіонів України на основі факторного та результатного підходів. У таблиці наведено результати розрахунку індексу глобальної конкурентноспроможності (ІГК) для 14 регіонів України, здійснені фондом “Ефективне Управління” на основі факторного підходу, запропонованого СЕФ [4, с. 20].

Для порівняння в таблиці також наведено оцінку конкурентноспроможності регіонів на основі результативного підходу, виходячи з ВРП на душу населення. Як видно з таблиці, оцінки конкурентноспроможності деяких регіонів суттєво відрізняються. Так місце Сумської області за ІГК четверте, а

за ВРП на душу населення – дев'ять. Також різниця в п'ять позицій, але зі знаком мінус має місце для АР Крим. При цьому слід звернути увагу, що АР Крим має більший ВРП на душу населення ніж Сумська область, але при цьому займає передостаннє 13 місце, натомість Сумська область займає високе четверте місце. Тобто різниця складає дев'ять позицій. Також суттєва різниця в оцінках оцінки конкурентноспроможності має місце щодо Хмельницької, Донецької, Одеської, Полтавської та Черкаської областей. На наш погляд, така невідповідність свідчить про певні недоліки в оцінці конкурентноспроможності регіонів України на основі методики СЕФ.

Таблиця

Оцінка конкурентноспроможності регіонів України в 2008 р.

№ з/п	Регіон	ІГК	ВРП на одну особу, грн	Місце за ІГК	Місце за ВРП	Різниця місць
1	Запорізька область	4,16	23232	1	3	-2
2	Одеська область	4,11	19638	2	5	-3
3	Дніпропетровська область	4,09	30918	3	1	2
4	Сумська область	4,04	13622	4	9	-5
5	Донецька область	4,02	26028	5	2	3
6	Львівська область	3,97	13902	6	7	-1
7	Полтавська область	3,90	22476	7	4	3
8	Хмельницька область	3,84	11932	8	12	-4
9	Черкаська область	3,80	14581	9	6	3
10	Вінницька область	3,77	12061	10	10	0
11	Херсонська область	3,76	11944	11	11	0
12	Житомирська область	3,69	11545	12	13	-1
13	АР Крим	3,62	13898	13	8	5
14	Закарпатська область	3,45	10626	14	14	0

Для визначення ступеня кореляції між оцінками конкурентноспроможності регіонів України на основі факторного та результатного підходів на основі даних таблиці було побудовано лінійну та нелінійну моделі парної регресії:

$$Y = 21664 * X - 67015, \quad (3)$$

$$Y = 26,9 * X^{4,7}, \quad (4)$$

де Y – ВРП на душу населення, X – індекс глобальної конкурентноспроможності. Коефіцієнти детермінації побудованих моделей парної регресії відповідно 0,4853 і 0,5364, зв'язок за критерієм Фішера при рівні значущості 0,05 – значущий. Таким чином, між ВРП на душу населення та ІГК існує зв'язок, але ВРП на душу населення лише на 50 % обумовлено ІГК. Це може бути пов'язано з тим, що ІГК регіону, в основному, характеризує потенційні можливості регіону конкурувати з іншими регіонами і в меншому ступені відображає реальну конкурентноспроможність регіону.

Отже, з урахуванням вищевикладеного матеріалу можна зробити такі висновки.

Конкурентноспроможність регіону характеризується сукупністю економічних, організаційних, соціальних та інших факторів, при цьому загально визнаного показника конкурентноспроможності, який відображає її рівень і дозволяє порівнювати різні регіони, поки не має, що викликано відсутністю єдиної методології оцінки конкурентноспроможності.

Головними недоліками факторного підходу до оцінки конкурентно-спроможності регіонів є такі: суб'єктивний характер експертних оцінок, на яких, в значній мірі, базуються інтегральні показники конкурентноспроможності регіонів; велика кількість показників, на основі яких розраховуються інтегральні показники конкурентноспроможності регіонів, що ускладнює прийняття рішень і висновків про конкурентноспроможність регіону; інтегральні показники конкурентноспроможності регіонів за своєю конструкцією, в основному, характеризують потенційні можливості регіону конкурувати з іншими регіонами, і у меншому ступені відображають прояви реальної конкурентноспроможності регіону.

Перевага результатного підходу до оцінки конкурентноспроможності регіонів полягає в тому, що конкурентноспроможність визначається результатами (рівнем життя/доходами), а не факторами, що впливають на неї саму.

Найбільш оптимальний підхід до оцінки конкурентноспроможності регіонів України може бути побудовано на основі використання валового регіонального продукту на душу населення як інтегрального показника.

Література:

1. *Брунецкене Ю.* Опыт оценки конкурентоспособности регионов / Ю. Брунецкене, Л. Дагилене, Ж. Симанавичене [и др.] // Социологические исследования. – 2009. – № 2. – С. 79–85.
2. *Вардомский Л. В.* Взаимные экономические связи в контексте модернизации экономики России и Украины / Л. В. Вардомский // Экономика та прогнозування. – 2009. – № 1. – С. 77–89.
3. *Микрюкова Н. Н.* Конкурентоспособность региона: факторы и методы оценки / Н. Н. Микрюкова // Сборник статей Горно-Алтайского государственного университета. – Режим доступа : http://e-lib.gasu.ru/konf/sssk/archive/2006/01/R_9_9.html.
4. Отчет о Конкурентоспособности Украины 2009 / Фонд “Эффективное Управление”, 2009. – 236 с.
5. *Портер М.* Конкуренция / М. Портер. – М. : ИД “Вильямс”, 2006. – 608 с.
6. Разработка предложений по повышению конкурентных возможностей регионов в осуществлении экономической деятельности / под ред. Б. М. Штульберга, А. О. Польшева. – М. : Совет по изучению производительных сил, 2007. – 168 с.
7. *Сепик Д.* Конкурентоспособность регионов: некоторые аспекты / Д. Сепик. – М. : РЕЦЭП, 2005. – 44 с.
8. *Сугаипова И. В.* Статистические модели и экономический анализ региональной конкурентоспособности / И. В. Сугаипова, Е. Н. Зелепухина. – Режим доступа : <http://www.sworld.com.ua/konfer17/373.htm9>
9. *Ушвицкий Л. И.* Конкурентоспособность региона как новая реалья: сущность, методы оценки, современное состояние / Л. И. Ушвицкий, В. Н. Парахина // Сборник научных трудов СевКавГТУ. – 2005. – № 1. – (Серия “Экономика”). – Режим доступа : <http://www.ncstu.ru>
10. *Чернова Т. В.* Оценка конкурентоспособности регионов РФ / Т. В. Чернова // Управление экономическими системами [Электрон. науч. журн.]. – 2007. – № 2 (10). – Режим доступа : <http://uecs.mcnip.ru>
11. *Шеховцева Л. С.* Конкурентоспособность региона: факторы и метод создания / Л. С. Шеховцева // Маркетинг в России и за рубежом. – 2001. – № 4. – С. 11–16.

Надійшла до редколегії 15.07.2010 р.